

1512

Nafarroako konkista probidentziala

Posible al da iradokitzea zer Nafarroa izan genezakeen gaur, XVI. mendeko konkista gertatu izan ez balitz? Posible da, bai horixe, eta joera handia dugu une historiko batetik aitzina izan dugunaz bertze iragan posiblerik asmatzeko, hots, historia-fikzioa egiteko. Jakina, ez da asmatze hori historialarien zeregina. Alta, zenbat historialarik ez ote dio ekin, profesionalaren plantan konkista hura kasu, harako gertaera haiek ezinbertzekotzat jotzeari? Eta hori ere ez ote da historia-fikzioa?

BIXENTE SERRANO IZKO

HISTORIALARIAK, profesional onak, ez ditu zertan hartu ezinbertzekotzat iraganeko gertaerak, une bakoitzean gertatu zirenez bertzelako gertaerak ezinezkoak izan balira bezala. Hain zuzen ere, bere papera ez delako iraganeko egun baten biharamuna asmatzea, eta horixe eginen lukeelako edozein determinismoren beturrekoekin: historia-fikzioa alegia, eta iragana ontzat hartu berak maite duen oraina mugiezintzat jotze aldera.

Historialariak, profesional onak, iraganeko une oro garaian garaiko orain gisa ikertu beharko luke, unean uneko orain ireki gisa, non eragile desberdinak egon ziren, era askotan joka zezaketenak –maltzur, zintzo, inozo, azkar, koldar, ausart, larderiatsu, herrikoi... nahi bertze jokamoldetan–, eta horren arabera gertaera hura edo bertzelakoa –biharamun/etorkizun hura edo bertzelakoa– suerta zitekeen gero. Gaur eguneko orainaldi honetan bezalaxe. Eta “suerta(tu)” diot nahita, zoria ere ez dagoelako historiatic kanpo.

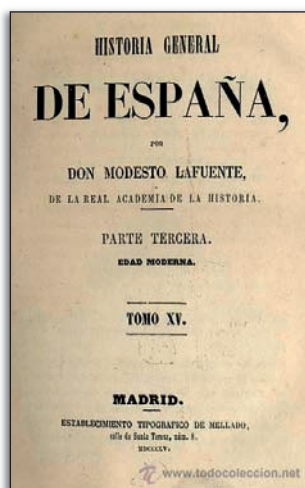
Iraungitze data naturala?

Badaude Espainiaren historia erreferentzial dezente, tomo lodi askotakoak, zeinetan unibertsitate-katedratiko ospetsuenek parte hartu ohi duten; eta hain dira erreferentzialak, haietan oinarritu ohi direla gero hezkuntzako historia-programak eta testu-liburuak. Bada, horietako batean, bertzeetan erran gabe doan baieztapen biribila egiten du ohiko

MAPAS PARA UNA NACIÓN / TXALAPARTA

Nafarroa eta Biarnoako lurraldeak agertzen dituen 1642ko mapa, M. Tauernier-ena. Konkistatua izan ez balitz, Nafarroak edukiko lukeen irudia islatzen du nolabait.

Goian, Espainiako historiari buruzko liburuak. Nafarroako konkista “ezinbertzekoa” izan zela diote horietako askok.

historialariak: alegia, XVI. mende hasiera hartan Erdi Aroko hondar “absurdu” halako bat zela Nafarroako erreinuaren iraupena.

Harribitxi miresgarriak aurki ditzakegu historia handi horietako orrialdeetan. Galde joan natzaio, adibidez, Tuñón de Larak zuzenduriko *Historia de España*-ko Nafarroaz adituari, Javier Zabalori, eta beronek horrela erantzun dit bere orrialdeetan:

“*Ezinbertzez* haietako batek [Frantziak ala Gaztela-Aragoik] bereganaturik bukatu behar zuen [Nafarroak] edo –nafar monarkiaren *errealitate geo-historiko eta soziokulturalera* egokiago dena– bien artean zatiturik” (elkarrizketatuak ez, nik nabarmendurik daude ene belarrietan gogorren jo duten hitzak, hurrengo elkarrizketetan eginen dudak bezalaxe). Eta aurrerago: “Konkista hau gutxienez bi belaunalditan estugarriki luzatzen zihoan drama baten amaiera *logikoa*” izan da.

Galde joan natzaio, berdin, Menéndez Pidalek zuzenduriko *Historia de España*-ko bertze aditu bati, Errege-erregina Katolikoez adituari, Manuel Fernández Álvarez, eta bertze hau bota dit: “*Geografia* aldetik, Espainiaren zati bat zen [Nafarroa], eta batasun politiko hartan haren sarrera izan zen Fernando Katolikoaren azken *Estatu-zeregin handia*”.

Bertze batengana ere jo dut, Modesto Lafuenterengana, berau bakarrik 29 tomatoko bertze *Historia de España* bat idazten ausartu zen harengana, eta bertze hau erantzun dit: “Nafarroako erreinu txikia, Frantzia eta Espainia artean kokaturik, frantsesa bere azkenaldiko harreman eta loturen aldetik, baina espainiarra *jatorriz, bere bizkuntza, obitura eta kokapen geografikoarengatik, halabeharrik* agindurik zegoen goiz ala berandu birgaldat-

Halabeharra, nafar herriaren 'volksgeist' espainiarra, geografiak eratzen duen izaera... Determinismoa dago historialarien filosofiaren oinarrian

tzeko monarkia espainiar handian. Bete *behar* zen *batasun legea*...”. Eta pozik ondorioztatu dit biribilki: “Eta horrela [Nafarroaren konkista dela medio] burutu eta biribildu zen azkenik espainiar *familia handiaren batasuna, agindurik* zegoen hura”; Iberiar penintsulako mapa aurrean, berehala lerratu zaio Lafuente jaunari begirada Portugal aldera, penintsulako batasun legeari aurre egiten jarraitzen duen jende temati horrengana, eta nik deus berrikeri ere galdetu behar gabe, biziki deitoragarriki –libre da irakurlea erabakitzeke zer den deitoragarri: Lafuenterentzat Portugalena ala edozein adimenarentzat Lafuenteren hitzak– jarraitu du: “Portugaleko erre-

nua salbu, gaztelar koroaren *zatikatzeko zoritxarrek* izan eta independente jarraitzen zuen hura”. Ez da harritzeko, horrelako giro historiko intelektualean, aipaturiko Manuel Fernández Álvarezek bertze hau ere, Nafarroaz ari, bota izana: “Berrito ere baieztatzen da tesi hura: *konkistaturik suertatu nahi duten herriak* baizik ez dira konkistatzen”.

Halabeharra, nafar herriaren *volksgeist* espainiarra, lege historikoa, geografiak eratzen duen herrien izaera eta bilakaera... Determinismoa dago azken buruan horrelako historialarien filosofiaren oinarrian. Gutxi izanen balitz, baten batek –Modesto Lafuente berrito ere– Probidentzia bera sartzen du prozesu historikoan: “Nork mugiarazten ditu [herriak]? (...) *Probidentziak*, zeina, ulertu ezinean, batzuek *fatalismoarekin* nahasten duten”. Eta jakin badakigu: “Norbanako bakoitzak, familia bakoitzak, herri bakoitzak, *nazio bakoitzak*, gizarte bakoitzak *bere misio berezia* jaso du (...) gizateriaren bizitza unibertsalari begira”. Ados, XIX. mende erdialdekoak ditugu

Ezkerrean: Joan Albretekoa Nafarroako erregearen irudi ezagun bakarra. Juan Flandeseoak margotu zuen Sevillan, errege-erregina Katolikoaren ondoan, *Ama birginaren mirariak* izeneko koadroan. Eskuinean: Katalina Foixekoaren irudia, Dominique Ingrès margolari ezagunak egina XVIII. mendean. Ingrés (jatorrizko abizena Ingreso zuen) Okzitaniako Tolosakoa zen eta, antza, aitak Nafarroan zituen arbasoak. Potreta Jon Oria historialariak berreskuratu zuen eta Álvaro Adotek Nafarroako errege-erreginez idatziriko liburuan publikatu zuen.

bi aipuak, gaurko irizpide eta metodo historiografikoetatik kanpokoak. Baina, kontuz! Espainiaren historiari dagokionez, itzal handi eta luzeko paradigma baten sortzailea izan zen Modesto Lafuente, ñabardura eta egokitzapen “zientifikoago” batzuekin –gehienbat Menéndez Pidalék eginikoak– indarrean egon dena 1980ko hamarkada arte. Zer erranik ez, paradigma hura baitaratu egin zuen Falangearen fundatzaile José Antonio Primo de Riverak –ez al du irakurleak haren “*España es unidad de destino en lo universal*” definizio hartan Lafuenteren oihartzuna aditzen?–.

Nafarroa, lagunik gabe?

Jada ez, historia erreferentzial berrietan ez da Probidentzia sartzan Nafarroaren konkistaz ari direnean. Baina bai jarraitzen dutela ezinbertzekotzat jotzen hura. Atzetik Historiaren indar ezkutuak egonen balira bezala: direnak direla unean uneko giza-eragileen jokamoldeak, urak beren bidera joatera behartuko lituzkete. Eta Probidentziaren ordez hainbat baldintza historiko, hainbat indar-lerro jartzan dute mahai gainean, ezinbertzez konkista hartara eraman ei zutenak. Hala nola, garai hartako Nafarroa guztiz isolatua zegoela nazioarteko munduan, hutsaren hurrengo zela garai hartako europar estatuena mosaikoa, lekurik ez zuela Moderniaren sarrera errenazentista hartan. Determinismo historikoaren usaina darie horrelako irizpideei,

Historia erreferentzial berrietan ez da Probidentzia sartzan konkistaz ari direnean, baina jarraitzen du ezinbertzekotzat jotzen hura

begi-bistakoak izanen balira bezala lupa kritikorik gabe eta inertziatzat hartzen dituzten horiei.

Ez zegoen Nafarroa hobekien kokaturik lagunak lortzeko aldameneko monarkien espansionismo lehiakorren aurrean. Baina garaiko europar estatuena (des)kontzertuan estatu bat gehiago zen Nafarroa. Izatez, nola ez? Nafarroa Europako kantzileria guztietan izan zen mintzagai, negoziazioen gai, eztabaidagai: Frantzia eta Gaztelan, jakina, baina baita ere Vatikanon, Portugalen, Venezian, Ingalaterran, Inperioan... Eta, bai, Frantzia edo Gaztelaren arteko lehiaren, bataren edo bertzearen alde jokatu zuten aldizka bertze guztiek Nafarroaren piezaren inguruan. Vatikanok, azkenik, Gaztelaren alde, jakina denez, baina ezin erran Ingalaterrak, adibidez, begi onez ikusi zuenik Fernando Katolikoaren azkeneko esku-sartzea, inbasioa alegia: ezagun denez, aliatuak zeuden gaztelarrak eta ingelesak Frantziaren kontra, eta ingelesak Gipuzkoako kostaldean kanpatuak Guenian sartzeko prest, baina Fernandok Frantziari beharrean Nafarroari eraso zionean, etxera itzuli zen armada ingelesa horrelako ekintzarik hitzarturik ez zegoelako, Fernandok engainaturik ikusita Ingalaterrak bere burua.

Tudela del Dueroko aukera galdua

Sei urte lehenago, 1506an, Gaztelako goi-lautada abuztuaren eguzkiak bihozgabe kiskal-

tzen zuenean, negoziazio guztiz freskagarria egin zuten Nafarroako Katalina I.ak eta Joan III.ak Gaztelako errege berri Felipe I.arekin, Alemaniako enperadorearen semea berau, Tudela del Dueron, Valladolid hiritik gertu. Bazirudien horri esker ordura arte Fernando Katolikoak Nafarroari emaniko hartzaren besarkadatik libratuko zela Nafarroa. Ordura arte, izan ere, José María Lacarrak eta historialari gehienek deituriko gaztelar “protektoratu” baten altzoan zegoen euskal erreinua. Alegia, hartz-besarkadaren antzeko zerbait zen babespean: agaramontar eta beaumontarren arteko istiluetan, azken hauek Fernandok kontrolpean izateko aitzakiaz, okupaturik zituen Gaztelak Nafarroan hainbat hiribildu beaumontar (Larraga, Lerin, Artaxona, Iruñea bera...), bitartekotza gisa, 1495ean Madrilen sinaturiko itun baten arabera. Hartan, Nafarroatik egozten zuten Leringo konde beaumontarra, baina, horren truke, dirua eta lurak ematen zizkion Gaztelak kondeari. Horretaz gain, gaztelarren aldeko puntu batzuk sinatu zituzten, hala nola Nafarroa inoiz ez zela aliatuko Frantziarekin Gaztelaren kontra. Gero, 1500ean, Sevillako bertze itun batean, berreskuratuko zituen Nafarroak gaztelar tropek zaintzen zituzten plaza haiek, baina horren truke, Leringo konde eta haren laguntzaileei barkamena eman eta karguak eta ondasunak itzuli zizkien, betiere nafar erreinuaren neutraltasuna berriro baietsiz, hots, gaztelar hartz-besarkada oraindik tinko.

Bada, 1506ko abuztu amaieran Tudela del Dueron lortu zuten errege-erregina nafarrek zama horretatik libratzea, Felipe I.a ‘Ederra’-rekin eginiko bertze itun askoz faboragarriago baten bidez. Une hartan deseginik bide zegoen Fernando eta Isabel Katolikoek ezkonduko Gaztela-Aragoi Estatu-bikotea.

Ez al da zilegi pentsatzea beste iraganik izan zezakeela Nafarroak 1506tik gaur arte, Felipe I.a hil zen bezala hil izan ez balitz?

Izan ere, Isabel Katolikoak, Gaztelako erregina, 1504ko azaro amaieran hil zen. Oinordekoa Juana I.a ‘Eroa’ zen, Habsburgeko Felipekin ezkonduko zegoena. Fernandok hitzarmena lortu zuen Salamancan: alaba Juanak, suhi Felipek eta hirurek batera gobernatuko zutela Gaztela. Baina arazoak sortu zitzaizkion Katolikoari errege-erregina berriak Borgoniatik Gaztelara heldu bezain laster: alegia, Fernando ez zuten Gaztelako noble guztiek begi onez ikusten eta Felipek ere bere kabuz gobernatu nahi zuen; gauzak horrela, bi bando agertu ziren berriro gortearren inguruan, Felipearen aldeko bat eta Fernandorena bertzea. Fernandok galdu zuen lehia eta 1506ko ekainean Aragoiko bere Koroara itzultzea erabaki zuen, Gaztelari utzirik eta Germana Foixkorekin ezkonduko, halako moldez non bikote berri honengandik seme-alabarik jaioko balitz, seme nagusiak edo alabak hartuko baitzuen Aragoiko Koroa, Gaztela-Aragoi arteko uztarria apurturik hortaz.

Tudela del Dueroko itunen arabera, bertzeak bertze, Gaztela eta Nafarroa-Biarnoren arteko aliantza sinatu zen: elkarri laguntza emanen zioten bertze hirugarren baten edozein inbasioaren aurrean eta asilorik ez zioten eskainiko bakoitzaren lurraldetik ihes egindako inori –puntu honek zuzen-zuzenean beaumontar buruzagia babes gaztelarra galtzera eramaten zuen–. Itunak Maximiliano enperadorearen bedeinkapen guztiak jaso zituen, eta Alvaro Adot historialariak dioen bezala, “Austriako Etxearen eragin-gunean sartzeak bermerik ematen zion Pirinioetako estatuari bere gauzak guztiz kontrolpean izateko Gaztelako presioetatik kanpo, eta Maximiliano I.aren, Aita Santuaren eta Ingalaterrako erregearen sostengua errazten zuen”. Lagun berriak lortu zituen, bada, Nafarroak, atera

ATXASPI HOTELA

...ametsetan bezala

Bittiria, 24 · Lesaka (Nafarroa) · T.: 948 637 536 · hotela@atxaspi.com · www.atxaspi.com

Felipe I.ak 1506an Nafarroako erregeekin Tudela del Dueron hitzarturikoa arras garrantzitsua izan zitekeen erresumaren iraupenerako. Baina hortik gutxira hil zen eta bertan behera geratu zen adostutakoa. Eskuinean, Juana I.a 'Eroa' ageri da bere senar Felipe I.aren hilotzaren aurrean.

ahal izateko Fernandoren hartz-besarkadatik, bai eta Gaztela-Aragoiren eta Frantziaren arteko presio itogarritik ere.

Dena dela, historian ere zoriak badu bere zeregina, eta ituna sinatu eta lau astera, uda partean Gaztelako goi-lautada kiskaltzen duen eguzkiak luzatu bide zuen bere indarra udazken hasiera arte, eta ezbehar bat ekarri: Burgosen zegoela Felipe I.a, pilotan kirolari, ur hotzegia edan omen zuen gorputza freskatzeko aldera, kontrasteak sukarra eragin eta egun gutxitan hil zen, irailaren 25ean. Ezuste hartaz baliatu ziren Fernando Katolikoaren lagun gaztelar nobleak erregeordetza berriro Aragoikoari emateko, Juana I.a erotzat, ezgaitzat joa baitzegoen aurretik. Eta hor bukatu zitzairen nafar errege-erreginari Gaztelatik libratzeko aukera hura, Fernandok, Gaztelara heldu bezain laster, bertan behera utzi baitzuen Tudela del Dueroko ituna.

Iraganaren bridak

Hortik aurrera, jada, bai, Gaztela-Aragoi eta Frantzia artean ibiltzen saiatu zen Nafarroa, José María Lacarrak deitu zuen "politika kulunkaria" egiten, eta azkenik, Gaztelak euskal erreinua inbaditu ondoren, Frantzia bai-

zik ez zuen lagun izan, ezagun ditugun baldintza eta ondorioekin.

Hasierako galdera berriro mahairatuz: ez al da zilegi pentsatzea bertze iraganik izan zezakeela Nafarroak 1506tik gaur arte, Felipe I.a hil zen bezala hil izan ez balitz?

Ez galde, jakina, historialarioi; baina historialari batek, profesional-profesional, harako orain hartan gertatu zena ezinbertzekotzat, historiaren legeek agindutzat, filosofikoki beharrezkotzat jotzen badu, historialariarena ez, aztiarena baizik, profetarena, egiten du berak ere, hots, historia-fikzioaren edozein egileren antzera. Ez dut deus ere erran nahi historia-fikzioaren aurka, badaude lan eredu-garriak genero literario horretan. Baina profesional-profesionalaren planta eginik historialari batek iragan posible bakartzat aurkezten badigu bere ikerketarena, ez ote digu zerbait gehiago erraten, historialari gisa ez berari, ez inori, ez dagokiona? Ez ote digu erran nahi, iraganetik heredatu duguna mugiezina dela, Historiak agindua, eta, hortaz, gaurko oraina ere itxirik dugula, etorkizun bakar batera bertze aukerarik gabe, iraganak bridaturik, abiatu beharrekoa? ■

ERAKUSKETA

Denbora eta premia (Guernica)

José Ramón Amondarain

> 02.09.2012

Pablo Picassoren *Guernica* margolan enblematikoaren egikera prozesuari buruzko saiakera, eta haren ikono balioaren eta gaur egun duen oihartzunaren azterketa.

Argibide gehiago:

www.artium.org

Artium
Arte Garaikideko
Eusko Zentro-Museoa
Centro-Museo Vasco
de Arte Contemporáneo

Arabako Foru Aldundia
Diputación Foral de Álava